

BOQONNAA SHAN

JAAALALA BIYYAA

Kaayyoolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Seenaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun faayidaa inni kennu qayabatta.
- Meeshaalee waliinitti of-eeggannoon akka fayyadamuu qabnu hubatta.
- Hiyyummaa fi boodatti hafummaa irratti qabsaa'uun barbaachisaa akka ta'e hubatta.
- Kabajamuun mirga lammummaa miira jaalala biyyaa akka gabbisu hubatta.
- Jaalala biyyaa cimsuu keessatti gumaacha alaabaa fi faaruun biyyoolessaa qabu hubatta.

5.1 Seenaa fi Aadaa Biyyaa, Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa Sirrii Ta'e Beekuun Miira Jaalala Biyyaa Haaraa Ijaaruuf Faayidaa Inni Qabu

- **Seenaawwanii fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun faayidaa maalii akka qabu tarreessaa.**

Dargaggoota Ganda doorqaa faa

Dargaggoonni ganda Doorqaa faa fakkeenyummaa ittiin beekaman waan hedduu raawwatu. Karaa waldaa dargaggoota ganda isaaniiitiin gumiiwwan adda addaa dhaabaniiru. Gumiin maqaan isaa “Goda Hambaa sablammootaa

fi qindeessaa sagantaa biyya kee beeki” jedhamee beekamu gumiiwwa keessaa isa tokko. Doorqaa fi hiriyoonni ishee miseensota gumichaati. Gumiin isaanii aadaa fi seenaa sablammoota biyya keenyaa agarsiisuu kan danda’u uffannaa aadaa adda addaa fi meeshaalee aadaa hedduu walitti qabeera. Yeroo adda addaa sagantaa daawwannaa kan biyya kee beeki jedhu miseensotichaaf qopheesseera. Doorqaan ittigaafatamtuu gumichaa yommuu taatu, yeroo yerootti miseensota koree gumichaa waliin qophii garaagaraa qindeessuun shamarre beekamtuudha. Keessumattuu karaa miseensota gumichaatiin agarsiisni aadaa fi seenaa sablammootaa dhiyaatu sagantaa ummanni naannichaa hawwiidhaan eeggatuudha. Ibsi aadaa fi seenaa sablammootaa kan geggeeffamu karaa bakka bu’oota dargaggoota gareen ijaaramanii uffata aadaa uffachuundhaan, wantoota aadaa sassabuu fi seenaa sabichaa haala gaariin ibsuudha. Sagantaan kun ummata Qacanee fi naannoo isheetti argamtu biratti fudhatama olaanaa argachuun namoonni baay’een kan ajaa’ibs-iifa-taniidha.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Sochii gumii Doorqaa faa irraa maal hubattan?
2. Seenaa fi aadaawwan sablammootaa beekuun jireenya lammiilee keessatti jijjiirama inni fidu maal fa'a?
3. Meeshaalee ibstiiu aadaa naannoo fi mana keessan keessatti argaman tarreessuun saba kamiin akka bakka bu'u hiriyoota daree keessaaf ibsi.

Itoophiyaan biyya argama sabootaa, sablammootaa fi ummattoota hedduuti. Hayyoonni baay'een biyya keenyaa "God-Hambaa sablammootaa" jechuun waamu. Miidhagina biyya keenyaa kan muldhisanis sablammoonni hedduun aadaawwanii fi afaan 80 oli qabaachuu isaaniiti. Biyyi keenya ulfina bilisummaa ishee eeggattee kan jiraatte wareegama olaanaa saboonni, sablammoonni fi ummattoonni ishee kan-falaniidha. Seenaa ummattoota beekamaan kun yeroo tokko tokko barr-eessitoota seenaa biyya alaa fi biyya keessaa muraasaan jal'atee yommuu dhiyaatu argama. Akkasumas aadaawwan isaaniitti xiyyeeffannoon ta'uu qabu osoo itti hin kennamin jiraateera. Amma garuu adeemsa sirna dimookiraasii biyyi keenya geggeessaa jirtuun seenaan sabootaa, sablammootaa fi ummattoota sirrii ta'e loogii malee barreeffamaa fi aadaawwan isaaniis kabaja argatee jira. Adeemsi kun cimee itti fufee jechuun miirri jaalala biyyaa

tokko tokkoo lammii keessatti haala gaariin dagaaga jechuudha. Seenaa fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummattoota haala gaariin beekuu fi qo'achuun guutummaatti miira jaalala biyyaa jabeessa. Guutummaan miira jaalala biyyaatiin dhaloonni gonfame immoo birmadummaa biyyaa eegsisa, seena beela biyyattiin sadarkaa addunyaatti ittiin beekamtu jijjiiruufis ni carraaqa.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii hojjedhaa.

1. Sablammoota biyya keenyaa keessaa hammam akka beektan gabatee kana dabatara keessan irratti hojjechuun fakkeenya kennameen bakka duwwaa guutaa.

Lakk	Maqaa sabaa, sablammii fi ummatichaa	Afaan dubbatu	Naannoo itti argamu
1	Meeloo	Afaan Meeloo	Naannoo SSU Kibbaa

2. Biyyi keenya seenaa boonsaa dura qabdu eeggataa akka turtuuf lammiilee hunda irraa maaltu eegama?
3. Miirri jaalala biyyaa haaraan akka gabbatuuf ga'oon keessan maal ta'uu qaba?
4. Miira jaalala biyyaa haarawaan, rakkoolee biyyoolessaa gurguddoon baduun irra jiru tarreessaa.

5.2 Mirgoonni Walqixxummaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa Kabajamuun Gumaacha Inni Jaalala Biyyaa Gabbisuu Keessatti Qabu

Fakkii 5:1 Bu'aa kabajamuu walqixxummaa ummattootaa

• Suuricha irraa maal hubattan?

Hariiroo Ummataaf Ummataa Fakk- eenyummaa Qabu

Barattoonni naannoo adda addaa biyyattii irraa dhufan dhaabbata barnoota olaanaa tokko keessatti barumsa hordofaa turan. Akka carraa ta'ee barattoota kanneen keessaa Naannoo Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Kibbaa Kafichoo fi Shakkachoo fi Naannoo Beenishaangul Gumuz sablammii Booroo Shinaashaa keessaa barattoonni dhufan walbaran. Walitti dhufeenyi isaanii cimaa deemuun waa'ee dhimmoota adda addaa walmariisuu iccitii qaban walii hiruu jalqaban.

Marii isaanii keessaa guyyaa tokko waa'ee eenyummaa isaanii, aadaa, afaanii fi seenaa irratti osoo mari'atanii waan hin yaadamnee fi ajaa'ibsiisaan

uumame. Dhimmichi akkas ture. Walumaagalatti, waggoota dhibba afur dura ummattoota Goongaa jedhamuun beekaman Kafachoo fi Shakkichoo, Booroo Shinaashaa, Hinnaariyaa, Booshoo fi Bushaashee keessaa Kafachoo fi Shakkachoon Naannoo Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Kibbaatti kan argaman yoo ta'u, ummattoonni Booroo Shinaashaa immoo Naannoo Benishaangul Gumuz qabatanii argamu.

Ummattoonni kunniin mootummoota darbaniin dhiibamanii carraa barnootaa dhabuun jiraachaa turan. Yeroo ammaa mirga walqixxummaa heerri MFDRI mirkaneesseef itti Fayyadamuun saboota, sablammootaa fi ummattoota biroo waliin jiraatu. Carraa barnoota olaanaa ijoolleen isaanii argatan kunniin aadaa, afaanii fi tokkummaa seenaa ummattoota isaanii adeemsa seenaa keessatti dagatamee ture beekuu isaanitiin baay'ee itti gammadan. Carraa argame kanatti fayyadamuun gara fuulduraatti qo'annoo gadfageenyaan geggeessuu fi walitti dhufeenya isaanii caalmaatti cimsuuf waadaa seenan. Hariiroo ummataaf ummataa caalamaan akka itti fufuuf hunduu waadaa seenan. (Barrulee Hibire Biheer, jedhu Mana Marii Federeeshiniitiin kan maxxanfamu, Sadaasa bara 2000, fuula 33 irraa kutaa kanaaf akka mijaawutti fooyya'ee kan fudhatame)

Gilgaala 3

Seenaa armaan olitti dhiyaate bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dhimmoonni sablammoota kanneen walfakkeessu maal faa'aa?
2. Barattoonni kunniin osoo waliin hin mari'anne ta'ee seenaa isaanii beekuu danda'u turee? Seenicha ka'umsa godhachuun ajandaa biyyoolessaa irratti waliin mari'achuun bu'aa inni qabu irratti gareen mari'adhaa.

Sirnoota darban keessatti seenaa fi aadaa saboota, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaaf xiyyeeffannoon ta'uu malu kan kennameef hin turre. Haalli dinagdee, hawaasummaa fi siyaasaa sirnichaa loogii fi hakuuccaan kan keessatti dagaage ture. Sun ta'eeyyuu bilisummaa fi birmadummaa biyyattii boressuuf gita bittootaa fi weerartoota dhufan tokkummaan ittisuun qabsoo seena qabeessa galm-eessisaniiru.

Wayita kana eenyummaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kabajamee ofiin of bulchuu danda'aniiru. Mirgoonni aadaa isaanii guddiifachuu fi afaan isaaniitti fayyadamuu kabajamaniiruuf. Itti fayyadaminni nageenyaa, misoomaa fi dimookiraasii waan mirkanaa'eef, walqixxummaa fi walkabajuu irratti karaa hundaa'een hawaasa siyaasaa fi dinagdee cimaa qabu tokko uumuuf waadaa seeneera.

Dimookiraasiin kana fakkaatu cimee akka ittifufuuf tokkoon tokkoon lammii qoodaa fi itti gaafatamummaa qaba.

Mirgoonni sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa walqixxummaan yommuu kabajamu, lammiileen biyya isaniif jaalala hundeqabeessa horatu. Lammiin jaalala biyyaatiin ijaarame immoo beela, waraanaa fi dhumaatiin fakkeenya taatee addunyaa alaatti cinaachi gadhummaa ishee qofti beekamee kan ture biyyattii keenya kana waliin hojjechuun seenaa ishee jijjiira.

Hojiwwan misoomaa, dimookiraasii fi bulchiinsi gaariin jalqabame akka cimuu fi nageenyi itti fufaan akka mirkanaa'u gochuun, muldhannii fi ergamni biyyoolessaa akka milkaa'uuf ga'ee murteessaa qaban bahuuf saboonni, sablammoonni fi ummatt-oonni qooda olaanaa qabu.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Mirgi sablammootaa osoo hin kab-ajamin waa'ee jaalala biyyaa dubbachuun ni danda'amaa? Maaliif?
2. Guddinni biyya keenyaa kabaja-muun mirga sablammootaa waliin walqabataadha kan jedhamuuf maaliif?

5.3 Meeshaalee Tajaajila Waliigalaa Of Eeggannoon Qabuu Dhiisuun Sadarkaa Biyyaatti Miidhaa Inni Geessisu

Fakkii 5.3 Meeshaalee ofeeggannoo dhabuun miidhaman

- **Fakkicha irraa maal hubattan?**
- **Rakkoo fakkicha irraa hubattaniif furmaanni isaa maali jettu?**

Ibiddaa fi Bishaan

Ibiddaa fi bishaan sangaa fi meeshaalee qonnaa bitachuun walgar-gaaruu ittifayyadamaa turan jedhama. Guyyaa tokko hatuu sangicha hattee jalaa qalatte. Obbo Ibiddi yeroo kana baay'ee dheekkamee Bishaaniin akkas jedhe. "Obbo Bishaanii, sangaan qabeenya keenya ta'e waan hatameef baay'ee aareen jira. Diina keenya haaloo ba'uufis waanan murteesseef bosonaa, margas, manas waan hundumaayyuu gubeen hatuu sangaa keenyaa balleessa," jedhee mariisise. Bishaanis "Obboleessa koo, Obbo Ibiddaa akka kana yaaduun maaliif? Nama hates isa nagaas waliin gubuun seeraa? Akkasumas kanneen ati gub-

een barbadeessa jettu kunniin uumama hundaa loogii malee kan fayyadan qabeenya waliinii mitii? Balleessituu tokkoof jecha meeshaalee (horata) uumamni hunduu waliin ittifayyadamu balleessuun seeraa? Hatticha tooftaadhaan qabuun danda'ama mitii? Rakkoon hin jiru, ogummaa keenyaan hatticha to'annoo jala ni oolchina. Nyaata bilcheeffachuu kan barbaadu sibira, huccuu fi meeshaa miicuu kan barbaadu immoo ana bira dhufuun isaa hin oolaa? Yeroo sana hatticha tooftaan qabnee gara seeraatti dhiyeessina malee waan waliin itti jiraannu irratti karaa seeraa ala ta'ee fi tarkaanfii hubannoon alaa fudhachuu hin qabnu," jedhee Ibidda tasgabbeesse.

Dhugumayyuu kana irratti haasawani. Yeroo yartuu booda hattichi tokkoffaan foon sangaa qalate waadee nyaachuuf waan dharra'eef ibidda barbaacha ariitiin dhufe. Hattichi inni lammaffaan immoo garaacha sangaa miicuuf baatee gara lagaa bu'e. Wayita kana Bishaanii fi libiddi walcaqasuun hattoonni jara ta'uu isaanii ragaadhaan erga mirkaneeffatanii booda to'annaa jala oolchani seeratti dhiyeessan. Ibiddis ogummaa Bishaanii ajaa'ibsiifachuun murtiin inni jalqaba murteesse dogoggora ta'uu isaa hubatee hiriya isaa dhiifama gaafate. Wantoota tajaajila waliigalaatiif oolan ariitiin barbaadeessuuf murteessuutti gaabbee dogo-

ggora kana fakkaatutti akka hin deebine murteesse.

(Inqilfi Laminee, Bilaatteen Geetaa Maa-hitama Sillaasee Walda Masqal, bara 1952, fuula 63 irraa fooyya'ee kan fudh-atame.)

Gilgaala 5

Seenaa armaan olitti dhiyaate bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Amalawwan ibiddaa fi bishaanii irraa maal hubattan?
2. Akkuma dhaadate ibiddi meeshaalee tajaajila waliigalaa aaree osoo balleesseera ta'ee bu'aan isaa maal ta'a ture?
3. Sababoota adda addaatiin namoonni meeshaalee tajaajila waliigalaa barbadeessan seenaa kana waliin akkamitti hubattu?
4. Seenicha irraa barnoota maalii akka argattan irratti mari'adhaa.

Meeshaaleen tajaajila waliigalaa mootummaa fi ummataa fakkeenyaaf, riqichawwan, daandilee fi dhabbiilee humna ibsaa burqisiisan, sararoota ibsaa, ujummoon bishaanii fi bilbilli ummataa qabeenya qaama tokkoo osoo hin taane qabeenya waliinii kan lammiilee hundaati. Maallaqa lammiilee irraa walitti qabameen kan ijaaramaniidha. Tajaajilicha irraas fayyadamaan mataa isaa ummataa. Kanaafuu, tokkoon tokkoon lammii meeshaaleen tajaajila mootummaa fi ummataa qabeenya wal-ee kan lammiilee hundaa ta'uu isaani beekke nageenya isaaniif eegumsa gochuun barbaachisaadha. Qabeenya mootummaa fi ummataaf of eeggannoo gochuu dhiisuun kan miidhamu lammiilee hundadha. Meeshaaleen tajaajila

waliigalaa, qabeenya lammiilee hundaa waan ta'aniif akka hin qisaasofne, hin bannee fi hin hatamne eegamuu qabu. Fakkeenyaaf, sararoonni bilbilaa namoota dhuunfaan osoo muramuu fi manca'uu, ujummoon bishaanii garmalee osoo dhangalaasuu fi kkf arganii qaamolee dhimmichi ilaalu beeksisuu dhiisuun fi tarkaanfii fudhachuu dhiisuun, lammii itti gaafatamummaa qabu tokkorraa kan eegamu miti. Meeshaalee tajaajila waliinii namni of eeggannoo gochuu dhiisuun kan balleessu, kan barbadeessu ykn kan qisaasessu seera duratti ittigaafatamaa akka ta'e hub-annoo qabachuu qaba.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Meeshaaleen tajaajila waliigalaa, qabeenya ummataati kan jedhamuuf maaliif?
2. Qabeenyi tajaajila waliigalaa osoo qisaasa'uu ykn osoo baduu callisuun, ana hin galchu yoo jenne itti gaafatamummaa jalaa ba'uu ni dandeenyaa?
3. Naannoo keessanitti qabeenya umm-anni waliin itti tajaajilamu tarreessuun of eeggannoo godhamuu qabu ilaalchisee ibsa gabaabaa kennaa.

5.4 Gochaawwan Nageenya Waliinii Ummataa Sodaa Irraa Buusan

5.4.1 Gochaawwan Nageenya Waliinii Ummataa Sodaa Irra Buusan Balleessuuf Carraaqjii Godhamuu Qabu

- **Gochaawwan farra nageenyaa balleessuuf isin irraa maaltu eegama?**

“Nageenya Waliif Waardiyaa Dhaabbachuu”

Guutummaa addunyaatti jeequmsaa fi lolli waliin walii lubbuu lammiilee, dinagdee fi nageenya biyyaa irratti miidhaa hedduu osoo geessisanii agarra. Mirgi dhuunfaa koo anaaf hin kabajamne jedhee kan mufatu, bulchiinsi biyyichaa kan hin gammachiisne, gosaan, amantiinii fi sanyiin ykn falaasama isaatiin kan gaddhiifate hundi ololli, goolii fi jeequmsi biyya irratti akka kaka’uuf sababa yommuu ta’u hubanna. Jeequmsi, olollii fi waraanni deebi’ee isaanuma mataa isaanii uuma malee, nageenya hin fidan. Bara ammaa keessa jirannu tooftaa hammeenyyaa hubatamuu hin dandeenye kallattiin raawwachiisuu danda’u hundi uumameera. Meeshaaleen waraanaa hin muldhanne dhukaatonni fi ifaa ta’an oomishamaniiru. Bakka kamittuu taanaan badiisaa fi hammeenyi kan uumamu salphaatti. Dhukaafamaan lubbuu fi qabeenya namaa barbadeessuun salphaa ta’aa dhufeera. Miidhaa fi badiisaaf wantoonni hunduu mijaawoo fakkaatu.

Mufannaa dhuunfaas ta’ee bulchiinsa mootummaa jibbuun morkaachuun, tarkaanfii humnaa fi hammeenyyaa raawwachuun ummata miidhuu irraa bu’aan argamu hin jiru. Gochichi caalmaattuu rakkoo fi kufaatii kan babbaldhisu ta’uu danda’a.

Gocha hammeenyyaa biyya irratti aggaamamu kamiyyuu ittisuuf lammii hundi ittigaafatamummaa qaba. Lammiileen nageenya biyyaa, badhaadhummaa fi guddina ummataaf yaadan gochaalee akka kana farra misoomaa ta’an kun raawwatamuun dursa balaa-leffachuu fi ittisuutu mala.

(Yederreskuubbetin Yegilli Taarikinnaa Tizzitaawoochi, Maammoo Wuddinee 1997, fuula 524 irraa fooyya’ee kan fudhatame.)

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Barreeffamni armaan olitti dhiyaate ergaa guddaa inni dabarsuu barbaade maali?
2. Yaada “Jeequmsi, olollii fi waraanni deebi’ee isaanuma mataa isaanii uumu malee nageenya hin fidan,” jedhu irratti gareen mari’adhaa.
3. “Gocha hammeenyyaa biyya irratti aggaamamu kamiyyuu ittisuuf lammii hundi itti gaafatamummaa qabu, jechuun maal jechuudha?”

Gochaawwan badii nagaa fi nageenya boressuu danda’an yeroo kamiyyuu uumamuu danda’u. Fakkeenyaaf ummata keessa olola sobaa tamsaasuu, saboota, sablammootaa fi ummattoota walitti buusuu, kaayyoo siyaasa gatii dhabe tarkaanfachiisuuf jecha dhaabbilee hawaasaaf tajaajila kennuu fi konkolaattota irratti dhuka’aa dhoo-suu, adeemsa baruubarsiisuu nageenya qabu gufachiisuun, gochawwan diiggaa ta’an keessaa muraasa. Bu’aan gochaawwan badii irraa argamu umm-

ata miidha malee faayidaa tokkoyyuu hin qabu. Kanaafuu, yaaddoowwan nageenya waliinii sadarkaa kamittuu uumamuu danda'u adda baasanii beekuu fi ittisuuf lammii tokko irraa namusa gaarii fi miira ibsitoota ittigaafatamummaati.

Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irraa ga'u miidhaan isaa yeroo gabaabaaf osoo hin taane itti fufinsaan kan itti fufuu danda'uudha. Kanaafuu, gochaawwan badii akka kanaa irraa tokko tokkoon lammii of eeguu qaba. Mataa isaa badiisa irraa oolchuu qofa osoo hin taane gochaawwan badii kanatti qabsaa'uun lammii biyya koo fi ummata koo nan jaalldha jedhu hundarraa eegama.

Gilgala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irratti miidhaa geessisuu danda'u jettan tarreessuun irratti mari'adhaa.
2. Gochaawwan farraa nageenya wal-iinii yaaddoo irra buusuu danda'u balleessuuf itti gaafatamummaa lammiilee irraa eegamu tarreessaa.
3. Yaada "Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irra ga'an yeroof qofa osoo hin taane ittifufiinsas qaba," jedhu akkamitti hubattan?

5.5 Hiyyummaa fi Boodatti Hafummaa Injifachuuf Qabsaawuu

5.5.1 Hiyyummaa fi Boodatti Hafummaa Injifachuuf Imaammatoota fi Tarsiimoowwan Misoomaa Karoorfaman Raawwachuuf Dirqamoota Mootummaa fi Lammiilee Irraa Eegamu

- **Misooma biyya keenyaaf imaattoota fi tarsiimoowwan gurguddoo mootummaan qiyyaafaman tarreessaa.**

Tarsiisoomoon Misoomaa Sirrii Ta'uun Hojiin Yoo Mirkanaa'u

Biyya keenyaatti wabii midhaan nyaataa mirkaneessuu fi hiyyummaa mo'achuuf caalmaatti kallattiin qonnaa akka furmaata dursaatti eerama. Mootummaan tarsiimoo fi imaammata misooma qonnaa fudhatamni isaa mirkanaa'e qiyyaasee sochii raawwii keessa galuun guddina dinagdee biyya keenyaaf shoorra olaanaa akka qabaatu dandeessiseera.

Kanas kan mirkaneessu jireenyi qonnaan bulaa haala gaariin jijjiiramuu danda'uudha. Qonnaan bultoonni eksiteenshin paakeejii mootummaadhaan qiyyaafame hojiirra oolchuun lafa qonnaa muraasa qabu keessatti itti fayyadamaa oomisha garaagaraa ta'eera. Sababa kanaaf waggaatti kan itti fayyadaman irra darbee jireenyi isaanii haalaan jijjiirameera. Tarsiimoon misooma qonnaa mootummaan qiyyaase jireenya qonnaan bulaa jijjiiruu irra dabree guddinichi haala kana-

an kan itti fufu yoo ta'e, biyyi keenya yeroo gabaabaatti biyyoota galii giddu galeessa qaban waliin hiriiruu akka dandeessu qorannoowwan ni mirkan-eessu. Kana cinaattis tarsiimoowwanii fi imaammattoonni biroon hojiirra oolaa jiran misooma biyya keenyaaf gumaacha gochuurratti argamu.

(Gaazeexaa **Addis Zemen**, Ebla 21, 2000
Fuula 3 irraa fooyya'ee kan fudhatame.)

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adha.

1. Imaammanni misooma qonnaa jireenya qonnaan bulaa keessatti bu'aa olaanaa gal-meessisiisuu kan danda'e akkamitti?
2. Ekisteenshin paakeejjin caalmaatti qonnaan buloota fayyadamoo taasisuu isaa barsiisaa keessan waliin mari'adhaa.

Hiyyummaa fi boodatti hafummaan biyyi keenya ittiin beekamtu balleessuuf mootummaan imaammattootaa fi tarsiimoowwan kallattii adda addaan qiyyaasee hojiirra oolcheera. Fakkeenyaaf, imaammataa fi tarsiimoo misooma baadiyyaa, tarsiimoo misooma industirii, tarsiimoon humna raawwachiisuu adda durummaan eeramu. Tarsiimoowwan misoomaa kunis, imaammannii fi tarsiimoowwan hojiirra oolmaan isaanii itti fufinsa yoo dhabe karoorri karoorfame bu'aa barbaadamu fiduu dhiisuu danda'a. Keessumattuu lammiileen nageenya keenyaaf rakkoolee gufuu ta'an balleessuuf raawwii imaammatichaa fi tooftaa misoom-

ichaaf harka walqabatani yoo dhaabbachuu baatan hiyyummaan oduu fi hawwii qofaan baduu hin danda'u.

Raawwatamuu fi bu'aa imaammatichaa fi tarsiimoohaaf, jalqaba aadaan hojii keenyaa gabbachuu qaba. Hiyyummaa balleessuuf lammiin hojii adda addaarratti bobba'e hundi milkaa'uu qaba. Hiyyummaa fi boodatti hafummaa keenyaaf sababoonni seenawaan heddu eeraman yoo jiraateyyuu dogoggorri kanneen akka hin dabalanne lammii hundi dhuunfaa isaatti murteessuu qaba.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ka'umsaa fi rakkoolee hiyyummaa fi boodatti hafummaa keenya ballees-suuf qabxiilee furmaata ta'u jettan irratti mari'adhaa.
2. Imaammannii fi tarsiimoowwan misoomaa qiyyaafaman hojiitti hiikuuf mootummaa fi ummata irraa maaltu eegama? Mari'adhaa.

5.5.2 Hiyyummaa fi Booda-tti Hafummaa Injifachuuf Barbaachisummaa Tajaajila Gocho Gaarii Irratti Hirraachuu

Fakkii 5.4 Dargaggooti yommuu biqiltuu dhaaban

• **Fakkicha irraa maal hubbattan?**

**Qabsoo Bara Dheeraa Golgaa
Hiyyeessaa Jalatti**

Waggaa kurnaffaa isheetii eegaltee jaalalaan hiyyeessotatti dhiyaattee tajaajilaa turte. Fakkeenyaaf Abbulee kan jedhamu dargaggeessi qaro-dha-beessi tokko karaa cinaa bakka inni bulu deemtee nyaataa fi saantima kennitiif, gargaartee daandii ceesiti. Guyyaa tokko Abbuleen kadhatee saantima waan dhabeef, mardhummaan isaa beelaan maramee bakka inni kufe deemuun akkas jette.

“Abbulee har’a hin milkoofnee?”

“Eeyye, har’a hin milkoofne.”

Boorsaa ishee keessa harka galchitee saantima baaste, saantimichas harka Abbulee irratti naqxe. Abbuleenis saantima guyyaa guutuu dhama’ullee hin arganne harkatti galfatee, “Eessa fidda?” jedhee daa’imattii gaafate. Isheenis “Haati kiyyaa baasii kootiif qarshii naaf kennite,” jette. Ani yoo ta’es, karamellaan bitadha. Siif garuu irbaata ittiin bitattee dhandhamuuf ta’a.” Abbuleen ifa keessoo fi hubannaa daa’imattii, bilichina yaadaa ishee aja’ibsiifate.

Mucattiin waggaa kudhanii sun har’a guddattee ayyaanqabeettii taatee ulfina manguddummaa argateetti. Daa’imni gara laafettiin sun har’a Doktor Jambar Tafarraa tan jedhamaniidha.

Dr. Jambar Tafarraa tajaajila tolaa isaan waggaa kurnaffaa isaaniitti eeg-

alan ija godhatee har’a namoota fakkeenyummaa gaariitiin beekaman keessaa tokko ta’uu danda’aniiru. Piroojektii ”Misooma magaalaa tooftaa hundaan qindaa’e” jedhamee kan waamamu karaa dhaabbata isaanii naannoo magaalaa Finfinnee bakka gargaaraatti hojiiwwan hedduu raawwachaa jiru. Kanneen keessaa buufata aaragalfii maanguddootaa, tajaajila waldaa gamtaa, bu’uura kunuunsa fayyaa fi misooma naannoo kan jedhufaadha.

Dr. Jambar Tafarraa hojii gaarii isaan hanga har’atti raawwatan keessaa keessumattuu buufata ogummaa dargaggootaa fi manneen dubbisaa, manneen barumsa sadarkaa tokkoffaa fi sadarkaa lammaffaa, ijaarsawwan kella fayyaa, ujummoo bishaanii, manneen baay’ee dulloomanii fi jileenya dhala namaaf hin taane diiganii haaromsuu, ijaarsawwan manneen nyaanni itti bilchaatuu fi manneen fincaanii fakkeenyummaan kan eeramaniidha. Hojii tolaa Dr. Jambar Tafarraa raawwatan kana kan ilaalan jiraattonni naannoo “Golga hiyyeesaa” jedhanii waamu. Har’a umriin Dr. Jambar Tafarraa waggaa jahatama ga’eera. Tajaajila gocha gaarii kana xumuruuf har’as umriin isaan hin daangessine.

(Dammaaqoochuu Tsahaayaate

Leelit, Salamoona Xilaahunii fi Simiret Gabre Maariyaam, bara 2000, fuula 283-304 irraa fooyya’ee kan fudhatame.)

Gilgaala 11

Dubbisa armaan olii bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Ijoollummaa fi manguddummaan tajaajila gocha gaarii fedhaan kennuu akka nama hin dhorkine seenaa Dr. Jambar Tafarraa irraa maal hubattan?
2. Imaammannii fi tarsiimoon misooma mootummaa raawwatamaa osoo jiruu lammiileen kan akka Dr. Jambar Tafarraa fedhiin tajaajila gocha gaarii kennan dabalataan maaliif barbaachise?
3. Mataduree "Hiyyummaa fi boodatti hafummaa tajaajila gocha gaariin mo'achuuf qooda narraa eegamu" kan jedhu irratti barreeffama gabaabaa qopheessuun hiriyoota keessaniif dubbisaa.

Tajaajilli gocha gaarii lammiilee itti-dabalame malee sochiin mootummaan taasisu kamiyyuu bu'aa eegame fiduu hin danda'u. Keessumattu kan akka Itoophiyaa hiyyummaa injifachuun badhaadhummaa fiduuf biyyoonni dhaman lammiileen baldhinaan hirmaachuu qabu.

Fedhiin hirmaachuun gocha tuttuqqaa fi ajaajaan raawwatamu osoo hin taane kaka'umsa ofiitiin gocha raawwatamuudha. Fakkeenaaf dargaggoonni barattoota quxisuu isaanii naannoo isaanitti argaman qo'achiisuun qabxii gaarii akka fidaniif yoo gargaaran, barattoota ga'umsa qaban horachuu kan dandeessisu imaammata barnootaaf deggarsa kennan jechuudha.

Namoonni naannoo tokkoo gareen gurmaa'anii namoota gargaarsa dhaban, dhukkubsattoota "HIV AIDS" dhukkubsattoota sammuu fi sababa garaagaraatiin daa'imman maatii hin qabne yoo kunuunsan, qulqullina naannoo yoo eegan, dhaabbilee oomishaa fi raabsaatti argamuun tajaajila humnaa tola yoo kennan, malaammaltummaa yoo waliin ittisan, rakkoolee hawaasummaa hamma tokko dhabamsiisuuf gumaacha taasisaa jiru jechuudha. Lammiilee tajaajila akka kanaa kennan guddina (misooma) biyyaaf gumaacha taasisan cinaatti naamusa isaaniitiin fakkeenya gaarii ta'uu akka danda'an yaaduun gaarii ta'a.

Gilgaala 12

Gareen ta'uudhaan gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Hirmaannaa lammiileetiin karoorri misoomaa hin deggaramne tokko bu'aa barbaadamu fiduu hin danda'u kan jedhamuuf maaliifi?
2. Fedhiin tajaajila gocha gaarii kennuun ajaja mootummaatiin kan hin raawwtamneef maaliif?
3. Fedhiin tajaajila gocha gaarii kennuun ittigaafatamummaa jaalala qofaa osoo hin taane dirqama lammummaati maaliif jedhama?
4. Tajaajila tolaa /gocha gaarii naannoo keessanitti taasisuu qabdan irratti gareen mari'achuun gabaasa dhiyeessaa.

5.6 Lammummaa

5.6.1 Bu'aa Mirga Lammiilee Kabajuun Jaalala

Biyyaa Gabbisuuf Qabu

- **Mirga lammilee kabajuun jaalala biyyaa gabbisuuf bu'aa maalii qaba?**

Gahee Lammummaa Bahuu

Lammiilee hundi mirgi namummaa fi dimookiraasii kabajameefii biyya isaan-iitti bilisummaan jiraachuuf mirga qabu. Tokkoon tokkoon namaa ilaalcha mataa isaa, ejjennoo siyaasaa, amantii fi falaasama qabaachuu danda'a. Namni kamiyyuu mirga nama biroos hanga hin tuqnee fi yaada koo qofa fudhaa jedhee hanga hin dirqisiisnetti karaa nagaa ta'een ilaalchaa fi ejjennoo isaa bilisummaan ibsuuf hin dhorkamu. Dhorkamuus hinmalu. Gama birootiin garuu tokkoon tokkoon lammii mirgi namummaa fi diimookiraasii ofii isaa kabajamuufii akkuma barbaadu mirga biroos akkasuma kabajuutu irraa eegama.

Biyyi keenya biyya sobootaa, sablamootaa fi ummattoota hedduuti. Saboonni, sablamoonnii fi ummattoonni kunniin immoo afaan, aadaa fi amantii ofii isaanii qabu. Sababa kanaaf namni kamiyyuu saba aadaa fi afaan waliin walitti dhufeenya addaa waan qabuuf, eenyummaa isaa kan ibsu mirgi isaa osoo hin hir'atin kabajamuufii qaba. Mirgi namummaa fi dimookiraasii lammiilee sirriitti kan kabajamu yoo ta'e, biyyaa fi ummata isaaniitti boon-

uu fi ga'ee lammummaa isaanii ba'uu danda'u. Haalli kun immoo miira jaalala biyyaa guddisuuf shoorra olaanaa qaba.

Gilgala 13

Gaaffilee armaan gadii hojjedhaa.

1. Barreeffamni olitti dhiyaate waa'ee eegumsa mirga lammiileen qaban ergaa maal dabarsa?
2. Mirgoonni namummaa fi dimookiraasii lammiilee yoo kabajamuu baate, lammummaa isaaniitti boonuu danda'uu?
3. Kabajamuun mirga lammiilee walitti dhufeenyii inni jaalala biyyaa waliin qabu attamitti ibsama?

Miidhaginni biyya tokkoo lammiilee isheeti. Lammiileen mirgi isaanii heeraan mirkanaa'ee kabajameef biyya isaanii misoomsuu fi birmadummaa biyyaaf waardiyyaa dhaabbachuuf yeroo hundaa qophaa'uu qabu. Namni mirgi lammummaa hin kabajamneef miiri jaalala biyyaa inni qabu cimaa hin ta'u. Namni lammummaa isaatti leeyya'u (qaana'uu) gammachuu sammuu fi boqonnaa hin qabu. Misooma biyyaatti hirmaatee hiyyummaa balleessuuf yaalii godhu keessatti dammaqinaan hirmaattuu hin ta'u.

Heerri biyya keenyaa mirgi tokkoon tokkoon lammii akka eegamu wabii waan kenneef namoonni hedduun dhimma biyyaarratti dammaqinaan osoo hirmaatanii muldhatu. Kan qabeenya qabu qabeenya isaa dhangalaasee misoomaan biyya ijaaraa jira. Sababa

garragaraatiin Itoophiyaanonni biyya biroo keessa jiraatan yeroo ammaa gara biyyaatti deebi'uun hojiiwwan misoomaa irratti hirmaannaa o'aa taa-sisaa jiru. Hayyoonnii fi abbootiin qabeenyaa hedduun haala mijaawaa uumametti fayyadamuun gara biyyaatti deebi'uun kallattii ogummaa qabaniin biyya isaanii tajaajiluu irratti argamu.

Haalli kunis kan agarsiisu mirgoonni lammiilee osoo irraa hin hir'atin kab-ajamuu fi mirgi namummaa tokko tokkoo namaaf yoo kabajame ham-muma sana miirri jaalala biyyummaa isaa gabbachaa adeemuu agrsiisa. Karaa jaalalli biyyaa ittiin ibsamu keessaa muraasni:

- Aadaa hojii cimaa qabaachuun bu'aa qabatamaa galmeessisiisuu,
- Dimookiraasii fi bulchiinsa gaarii gabbisuuf ga'ee ofii ba'uu,
- Dhimmoota naannoo fi biyyoolessaa irratti tuttuqqaa malee hirmaachuu,
- Nageenya waliinii mirkaneessuuf ittigaafatamummaa lammummaa ba'uu, kan jedhaman adda durummaan eeramu. Hojiiwwan kunniin yommuu raawwataman badhaadhummaan biyyaa ni dhugoomu. Seenaan hiyyummaa biyya keenyaa ni jijjiirama.

Gilgala 14

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Namni mirgi lammummaa isaa hin kabajameef biyya isaa onneerraa jaallachaa, ga'ee isaa ba'uu danda'aa?
2. Lammiin biyyasaa jaallatu hojiin inni raawwachuu qabu keessaa sadii tarreessi.

5.7 Alaabaa Biyyoolessaa

5.7.1 Alaabaa fi Faaruun Biyyoolessaa Jaalala Biyyaa Gabbisuuf Gumaacha Isaan qaban

Fakkii 5.5 Gootota Atileetota keenya

• Fakkii armaan olii irraa maal hubattan?

Faaruu Alaabaa Biyyoolessaa Ummattoota Itoophiya

Yezeeginnet kibir beItiyophiyaachin tsantoo,
 Taayyee hizbbaawwinnet daar iske daar bartoo,
 Lasalaam lafitihi lahizboochi natsaannet,
 Bekkulinnet befiqir qoomeenaal baandinnet,
 Meserete tsinuu sibi'innaan yaalshaarni,
 Hizboochi nen lesiraa besiraa yenoorni,
 Dinqi yebaahil medrek ye'akurii qirsi baalebeet,

Yetefexiroo tsaggaa yejagnaa hizbi
innaat,
Inxebbiqiishaallen aalleebbin adaraa,
Itiyoophiyaachin kurii inyaam baanchii
innikuraa!!

Gilgaala 15

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ergaawwan gurguddoon faaruu biyyoolessaa keessatti hammataman maalfa'a?
2. Gaaleen "Waltajjii aadaa ajaa'ibsiisaa" jedhu maal ibsa?
3. Lammiileen biyya isaanii kabajaan akka eegan gaaleen hubachiisu isa kami?

Alaabaan birmadummaa, bilisummaa fi aangoo Mootummaa fi ummata tokkoof mallattoo agarsiisu dha. Kanaafuu, alaabaaf kabaja kennuu jechuun jaalalaa fi kabaja biyyaa fi ummata keenyaaf qabnu ibsuu jechuudha.

Alaabaa fi faaruun biyyoolessaa jaalala biyyaa waliin baay'ee kan walitti hidhameedha. Fakeenyaaf ispoortastoota biyya keenyaa waltajjii addunyaa irratti argatanitti aanee alaabaan keenya yommuu olka'u miira gammachuutiin hudhamaa imimmaan isaanii dhangalaasu.

Seenaa keenyarraa akkuma hubannu ummanni keenya alaabaa fi jaalala biyya isaaf jedhee dirreewwan waraanaa adda addaa irratti lubbuu warreeguun birmadummaa isaa eegga-cha jiraateera.

Har'as taanaan, lammiin biyya koon jaalladha jedhu jaalala isaa muldhisuu kan qabu biyyicha kan bakka bu'u karaa alaabaa fi faaruu biyyoolessaa, alaabichaan walqabsiisee faarsuun ta'uu qaba. Sirna mootummoota darbani keessatti akkuma amanamaa ture, alaabaan kabajamuu fi ummata hoo! jechisiisee sosochoosuu kan qabu weerartoota ofirraa ittisuuf qofa miti. Al-tokkoo fi isa dhumaaf hiyyummaa irratti duullee injifataa ta'uuf alaabaa biyyoolessaa keenyatti naannofnee biyya keenya gara badhaadhummaatti ceesiisuutu nurraa eegama. Bulchiinsa gaarii babaldhisuuf waljaallachuu fi wal-kabajuu gabbisuuf naannoo alaabaatti walmari'achuun barbaachisaadha. Jaalala alaabaa yoo qabaanne jaalalli biyyaa ni cima; qooda lammummaa keenyaa ga'umsaan ba'uuf ejjennoo gaarii nuuf ta'a.

Gilgaala 16

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Jaalalli nuyi biyyaa fi ummata keenyaaf qabnu akkamitti karaa alaabaa fi faaruu biyyoolessaa ibsuun akka danda'amu irratti mari'adhaa.
2. Lammiin alaabaa fi faaruu biyyoolessaa hin jaallanne biyya koo nan jaalladha jechuu ni danda'aa? Waliin mari'adhaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Miirri jaalala biyyaa haaraan miira tokkoon tokkoon lammii keessatti akka guddatu gochuun kan danda'amu seenaa fi aadaawwan saboota, sablammootaa fi ummatootaa kabajuun yoo danda'ameedha. Seenaa fi aadaa biyya isaatiif namni keessummaa ta'e tokko miira jaalala biyyaaf inni qabu xiqqaa ta'a.

Seenaa fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummatootaa beekuu qofti mataa isaatiin ga'aa miti. Mirgoonni namummaa fi dimookiraasii ummatootaa walqixxummaan kabajamee lammiin hunduu dhimma biyyaa irratti walqixa hirmaattuu yoo ta'u, badhaadhummaan biyyaa ni dhugooma. Lammiin dhimma biyya isaaf alagaa ta'e biyya jaalladhu yoo jedhameen hiika hin qabu.

Mirgi lammiilee hojiidhaan yoo mirkanaa'e guutummaatti waliigalteen ni jiraata. Waliigaltee fi waliif yaaduun yoo jiraate immoo qabeenya muraasa biyyattiin qabduun meeshaaleen bitamanii tajaajila waliif oolan of eegannoon qabamuu danda'u.

Lammii miirri jaalala biyyaa haaraan onnee isaa keessatti hundee jabeeffate tokko nageenya ummataaf yaadessaa kan ta'an gochaawwan farraa fi badisaa

irraa of eega. Gochaawwan farraa akka hin uumanne, uumamee yoo argames sodaa tokko malee qaamolee haqaaf dabarsee kenna.

Lammiin biyya koon jaaladha jedhu hundi kabaja biyya isaa eegsisuuf yaalii taasisa, alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf kabajaa fi jaalala addaa ni qabaata. Muldhistuu kabaja biyyaa kan ta'e naannoo alaabaatti walga'uun seenaa boonsaa biyya isaa eegsisee tursiisuuf yeroo hundaa jecha isaa haaromsuutu irraa eegama.

Biyyi keenya hiyyummaa fi boodatti hafummaa keessaa baatee sadarkaa guddina fooyya'arra akka geessuuf lammiilee hundi hojiirra oolmaa imammataa fi tarsiimoo misoomaa mootummaan qiyyaaseef qooda isaanii ba'uu qabu. Hiyyummaa balleessuuf tarsiimoowwanii fi karoorri misoomaa mootummaadhaan qiyyaafaman hirmaannaa lammiileetiin yoo deggaramuu baate bu'aan eegamu galmaa'uu dhiisuu danda'a.

Seenaa hiyyummaa biyya keenyaa jijjiiruuf miira jaalala biyyaa haaraadhaan harka walqabannee hiyyummaa oduu durii gochuun misooma ittifufaa fiduuf dirmachuun itti gaafatamummaa lammiilee hundaati.

JECHOOTAA FURTUU

Biyya birmadooftuu: Biyya bilisa kabajinii fi bilisummaan ishee weerartoota alaatiin hin sarbamne

Bu'aawwan diimookiraasii: Bu'aawwan dimookiraasii irraa argaman

Bulchiinsa gaarii: Bulchiinsa loogii hin qabne

Gochaawwan badii: Gocha nageenya biyyaa fi ummataa booressuu danda'u

Horata: Qabeenya dhaabbataa fi socho'aa

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun hima sirrii ta'eef "Dhugaa", sirrii kan hin taaneef "Soba" jechuun deebisaa.

1. Biyyi keenya "Goda-hambaa sablammootaati" jedhamtee kan waamamtuuf aadaawwanii fi afaan hedduu waan qabduufidha.
2. Seenaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun kan danda'amu teessumma lafaa qo'achuu qofaani.
3. Alaabaa fi faaruun biyyoolessaa ibsitoota jaalala biyyaati.
4. Tajaajilli gocha gaarii sochiiwwan misoomaa mootummaadhaan geggeeffamu hin deggaru.
5. Asxaan alaabaa biyyoolessaa keenyaa ibsituu sabootaa, sablammootaa fi ummattootaati.

II. Kanneen roga "A" jalatti tarreeffaman roga "B" jalatti kan eeraman waliin walitti firoomsi.

A

1. Gocha kaka'umsa ofiitiin raawwatamu
2. Alaabaa biyyoolessaa
3. Asxaa biyyoolessaa
4. Dimookiraasii
5. Ibsituu kakuu lammiilee
6. Gochaawwan badii
7. Aadaa fi afaan

B

- A. Faaruun biyyoolessaa
- B. Mallattoo biyyoolessaa
- C. Ibsituu ummattootaa
- D. Gochawwan biyyaa fi qabeenya miidhu
- E. Mirga yaada ofii bilisaan ibsachuu
- F. Asxaa birmadummaa mootummaa tokkoo
- G. Tajaajila gocha gaarii

III. Jecha sirrii ta'een bakka duwaa guutaa.

1. Ummanni naannoo tokkoo walqixxummaan kan itti fayyadamu _____ jedhama.
2. Tokko tokkoon lammii tajaajila _____ yoo hirmaate boqonnaa sammuu argata.

IV. Deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Biyyi keenya bilisummaa ishee kabachiistee kan jiraate,
 - A. cimina humna waraanaa ishiitiini.
 - B. teessumma tarsiiimawaa qabaachuudhaani.
 - C. wareegama gootota ijoollee ishiitiin godhameedha.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
2. Seenaawwan sabootaa, sablamootaa fi ummattoota Itoophiyaa tokko tokko kan waldhahanii barreeffamuu danda'an,
 - A. seenaan hundi namoota biyya alaa qofaan waan barreeffamaniif.
 - B. seenaa barreessitoota biyya keessaatiin waan hin barreeffamneef.
 - C. seenaan waliin dhahame hin jiru.
 - D. barreessitoota alaa fi biyya keessaa tokko tokkoon yommuu barreeffaman ragaalee ga'aa ta'een waan hin deggaramneef
3. Qabeenya mootummaa fi ummataatiif eegumsa gochuu kan qabu,
 - A. tokkoon tokkoon lammii yeroo haalli mijatu qofa yoo eegan ga'aadha.
 - B. humni poolisii qofti eeguu qaba.
 - C. yeroo tokko tokko mootummaan, dabree dabree ummanni naannoo yoo eege ga'aadha.
 - D. mootummaa fi ummanni walgargaaree eeguu qaba.
4. Alaabaan biyyoolessaa,
 - A. mallattoo bilisummaati.
 - B. waadaa tokkummaati .
 - C. mallattoo addaa mootummaa birmaduu ta'e kan agarsiisuudha.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
5. Lammiin biyya koon jaalladha jedhu hundi.
 - A. dhimma biyyaa irratti kallattiin hirmaachuu qaba.
 - B. alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf kabaja ta'uu qabu kennaaf.
 - C. meeshaalee waliin ittiin jiraataniif of eeggannoo gochuu qaba.
 - D. Hunduu deebii ta'u.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Hiyyummaa keessaa bahuuf tokkoon tokkoon lammii irraa maaltu eegama?
2. Lammiileen tajaajila gocha gaarii akka kennaniif maaliif jajjabeeffamu?
3. Mirgi walqixxummaa lammiilee yoo kabajame mirri jaalala biyyaa ni gabbata kan jedhamuuf maaliif?
4. Kabaja alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf qabnu akkamitti ibsina?